

Maciej Wojtacki*

Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

Kilka uwag o miejscu i roli nauk politycznych w Polsce w okresie międzywojennym

Odzyskanie niepodległości przez państwo polskie, po przeszło wiekowej niewoli, postawiło szereg wyzwań przed odradzającym się w nowych realiach życiem naukowym. Na wyzwania te musiało również odpowiedzieć szkolnictwo wyższe, którego odbudowa stanowiła jeden z priorytetów odrodzonej Rzeczypospolitej.

Szczególną rolę w procesie kształcenia miały odgrywać szkoły nauk politycznych traktowane jako kuźnia kadr¹. W okres międzywojnia nauki polityczne wchodziły już z pewnym bagażem doświadczeń wyniesionych z okresu zarówno I Rzeczypospolitej, jak i zaborów (choć oczywiście tradycja kształcenia umiejętności politycznych ma znacznie dłuższą historię, sięgającą II połowy XVII w., kiedy to w 1662 r. staraniem ks. Kazimierza Wojsznarowicza przy Akademii Wileńskiej ufundowano pierwszą Katedrę Polityki²). Kolebką współczesnych nauk politycznych na ziemiach polskich były ziemie autonomicznej Galicji, polskiego Piemontu, w których głównych ośrodkach – w Krakowie i we Lwowie – powstały pierwsze ośrodki naukowo-badawcze o tym charakterze. Wiosną 1902 r. z inicjatywy Władysława Studnickiego³ otwarto we Lwowie Szkołę Nauk Politycznych. W kilka lat później, w roku 1909, w tym samym mieście szkołę polityczną założył Stanisław Grabski⁴. W Krakowie, dzięki staraniom

* Maciej Wojtacki – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Od 2006 r. wykładowca Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu. Autor dwóch monografii. Publikował m.in. na łamach „Atheneum”, „Historii i Polityki”, „Przeglądu Politologicznego” i „Zeszytów Prasoznawczych”. W swych badaniach koncentruje się na zagadnieniach z zakresu polskiej myśli polityczno-prawnej w okresie II Rzeczypospolitej oraz historii prasy polskiej w pierwszej połowie XX wieku.

¹ S. Reszczyński, „Alma mater” urzędnika państwowego, „Gazeta Administracji Policji Państwowej” 1923, nr 9, s. 9.

² J. Puchalski, *Początki nauk politycznych w Polsce. Historia powstania i działalność krakowskiego ośrodka nauk politycznych*, „Nauka Polska” 1980, nr 6, s. 103.

³ W. Studnicki, *Z przeżyć i walk*, Warszawa 1928, s. 66–67, 81–83; S. Dąbrowski, *Szkoła Nauk Politycznych we Lwowie w latach 1902–1906*, „Studia Historyczne” 1998, z. 3, 349–350.

⁴ B. Pasierb, *Z tradycji polskiej nauki o polityce. Nauka o polityce, kultura polityczna przełomu XIX i XX wieku*, „Polityka i Społeczeństwo” 2005, nr 2, s. 110–111.

Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, pierwsza uczelnia o tym profilu rozpoczęła swą działalność w 1911 roku. Jej celem było „szerzenie wiedzy w dziedzinie umiejętności politycznych ze szczególnym uwzględnieniem badań dotyczących społeczeństwa polskiego”⁵. W tym samym mieście istniała przed I wojną światową Polska Szkoła Nauk Społeczno-Politycznych; wśród jej założycieli byli Zofia Daszyńska-Golińska i Wilhelm Feldman⁶.

Powstanie tych uczelni było pokłosiem rodzącego się w II połowie XIX wieku w polskich środowiskach naukowych zainteresowania umiejętnościami politycznymi. W badaniach nad polityką specjalizowali się wówczas między innymi Ludwik Gumplowicz, Franciszek Kasperek, Oswald Balzer, Michał Rostworowski czy Stanisław Kutrzeba. Drugi z wymienionych wskazywał, że zadaniem nauk polityczno-prawnych jest tak ustanowić prawa i warunki, aby byt człowieka w społeczeństwie był jak najlepiej zabezpieczony⁷. Takie, a nie inne postrzeganie polityki wśród nauk było uwarunkowane recepcją wielu teorii pojawiających się w niemieckich naukach politycznych i prawnych, z których zaczerpnięto znaczną część terminologii i założeń metodologicznych. Wzorce czerpano również znad Sekwany; w Paryżu na początku 1872 r. Émile Boutmy założył Szkołę Nauk Politycznych⁸, do której tradycji i rozwiązań strukturalnych w wielu wymiarach nawiązywały największe polskie uczelnie tego typu działające na ziemiach polskich do wybuchu II wojny światowej.

Programy nauczania we wspomnianych uczelniach galicyjskich opierały się przede wszystkim na socjologii, ekonomii politycznej, nauce o państwie oraz historii Polski i historii powszechnej (cywilizacji). O wysoki poziom wykładów i ćwiczeń mieli dbać najbardziej wówczas znani na ziemiach polskich przedstawiciele nauk społecznych, jak: Ludwik Kulczycki, Zygmunt Balicki, Roman Dmowski, Eugeniusz Romer, Stanisław Estreicher, Bohdan Winiarski, Stanisław Kutrzeba⁹ i Władysław Studnicki¹⁰.

Doświadczone grono wykładowców miało pozwolić osiągnąć założone cele tak na niwie dydaktycznej, jak i naukowej, oraz w wymiarze praktycznym.

⁵ *Statut Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, Kraków 1909, s. 1.

⁶ A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, <http://www.ptnp.nauka.krakow.pl/historia/>, [dostęp 20 IX 2014 r.].

⁷ L. Gumplowicz, *Słowo o umiejętnościach prawniczo-politycznych u nas*, w: *Dwa życia Ludwika Gumplowicza. Wybór tekstów*, oprac. J. Surman i G. Mozetic, Warszawa 2010, s. 137.

⁸ M. Rostworowski, *Wolna Szkoła Nauk Politycznych w Paryżu*, Kraków 1892, s. 5–6.

⁹ J. Puchalski, *Dzieje katedr i szkół nauk politycznych na ziemiach polskich*, w: *Nauki polityczne jako dyscyplina akademicka w Polsce (1902–1982). Antologia publikacji z okazji 80-lecia występowania samodzielnych jednostek organizacyjnych nauk politycznych w polskim szkolnictwie wyższym*, wybór i oprac. E.J. Pałyga, W.J. Szczepański, Warszawa 1982, s. 19, 21–23.

¹⁰ W. Studnicki, dz. cyt., s. 82.

Szczególnie w tym ostatnim dostrzegano ogromne zaniedbania wynikające z braku własnej państwowości. Stąd też uczelnie polityczne pod zaborem austriackim ukierunkowane były na wykształcenie tych studentów innych uczelni, którzy zamierzali w przyszłości poświęcić się pracy społecznej i politycznej.

Działalność pierwszej Szkoły Nauk Politycznych we Lwowie ustała w drugiej połowie 1906 roku, kiedy to Władysław Studnicki wyjechał ze Lwowa. Jak wspomina, po powrocie do miasta w 1909 roku próbował na nowo otworzyć uczelnię, na przeszkodzie tym planom miały jednak stanąć spory natury politycznej z profesorami Uniwersytetu Lwowskiego – Janem Gwalbertem Pawlikowskim i Stanisławem Grabskim¹¹.

U progu niepodległości na ziemiach polskich funkcjonowały dwie uczelnie kształcące w zakresie umiejętności politycznych: powstała w 1911 roku krakowska Szkoła Nauk Politycznych przy Uniwersytecie Jagiellońskim, która po przerwie wojennej wznowiła swą działalność w 1920 roku¹², i warszawska Szkoła Nauk Politycznych założona w 1915 roku przez Koło Lipszczan¹³. W tym samym czasie w pozostałych państwach europejskich działało ponad dwadzieścia uczelni tego typu, z czego dziesięć w Niemczech, sześć we Włoszech i cztery we Francji¹⁴.

W dotychczasowej literaturze brak jest całościowej monografii poświęconej historii i rozwojowi polskich nauk politycznych w omawianym okresie. Podkreślić jednak należy, że większość uczelni i ośrodków naukowych o tym charakterze doczekała się własnego opracowania – w formie monografii lub artykułu. Pierwszą powojenną pracą poświęconą temu zagadnieniu był zbiór wspomnień wydany sumptem członków-założycieli Szkoły Nauk Politycznych

¹¹ Tamże, s. 82, 84–87. W swoich wspomnieniach nie pisze on jednak – w przeciwieństwie do Michała Sokolnickiego przywołanego za Bronisławem Pasierbem – o placówce, którą miał w tym czasie założyć Grabski. Zob. przyp. 4.

¹² O działalności krakowskiej Szkoły Nauk Politycznych zob. B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920–1949*, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Dokt. 2010/120 (rozprawa doktorska).

¹³ Koło Lipszczan było stowarzyszeniem studentów z ziem polskich studiujących na Uniwersytecie w Lipsku. Powstało ono na I Walnym Zebraniu Absolwentów tejże uczelni w Warszawie 12 III 1914 roku. W swej działalności nawiązywało do tradycji wcześniejszych polskich stowarzyszeń akademickich tej uczelni, m.in. do „Towarzystwa Akademików Polskich”, „Unitas”, „Concordii”, „Towarzystwa Spójnia” i „Bratniaka”. Zob. *Przyczynki do historii Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie z okazji 50-lecia jej założenia. 1915–1955*, Warszawa 1968, s. 4–8, 22–25.

¹⁴ *Czas powstania Szkół Nauk Politycznych po wojnie*, w: *Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie 1933/34 r.*, Kraków 1934, s. 8–10.

w Warszawie¹⁵; następną była monografia opublikowana w 80-lecie powstania lwowskiej Szkoły Nauk Politycznych¹⁶. W kolejnych latach badania nad historią nauk politycznych w Polsce przed II wojną światową prowadził między innymi przywoływany już Jan Puchalski, a ostatnio także Bronisław Pasierb, który na łamach „Polityki i Społeczeństwa” opublikował cykl artykułów poświęconych temu zagadnieniu. Poza tym liczne informacje o działalności poszczególnych katedr nauk politycznych znajdujemy w pracach dotyczących historii wydziałów prawa na polskich uniwersytetach, w ramach których funkcjonowały katedry prawa politycznego i których profesorowie równolegle byli wykładowcami prywatnych uczelni o tym profilu¹⁷. Dlatego też, w pierwszej części artykułu autor postanowił dla wprowadzenia do przedmiotu badań, przedstawić zarys historii trzech – najważniejszych w jego opinii – ośrodków nauk politycznych na ziemiach polskich w okresie międzywojennym. Pozwoli to we właściwym kontekście przedstawić dyskusję, jaka toczyła się w tym czasie nad miejscem i rolą nauk politycznych, szczególnie wobec perypetii jakie przechodziła w omawianym okresie największa uczelnia politologiczna w międzywojennej Polsce, to jest warszawska Szkoła Nauk Politycznych.

I. Szkoły i instytuty nauk politycznych w Polsce w okresie międzywojennym

Największą polską uczelnią kształcąca w zakresie nauk politycznych przed II wojną światową była warszawska Szkoła Nauk Politycznych (dalej SNP)¹⁸ założona przez studentów i absolwentów Uniwersytetu Lipskiego wywodzących się z ziem polskich, zrzeszonych w Kole Lipszczan. Szkoła Nauk Politycznych (dalej SNP) rozpoczęła swą działalność 9 grudnia 1915 roku. W 1916 roku powstało odpowiedzialne za utrzymywanie placówki Towarzystwo Szkoły Nauk Politycznych. We wczesnym okresie działalności warszawska uczelnia, której nazwa brzmiała: „Szkoła Nauk Społecznych i Handlowych”, składała się z dwóch wydziałów: społecznego z sekcjami administracyjną i spółdzielczą oraz

¹⁵ *Przyczynki do historii Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie*, s. 3.

¹⁶ *Zob. Nauki polityczne jako dyscyplina akademicka w Polsce (1902–1982)*, s. 7.

¹⁷ *Zob. A. Redzik, Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006; tenże, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 5, s. 121–150; *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, pod red. M. Pyter, Lublin 2008.

¹⁸ Warszawskiej uczelni, która dotychczas nie doczekała się szczegółowej monografii, autor poświęci największe miejsca w swych rozważaniach.

handlowego. W kolejnych latach w warszawskiej SNP zachodziły liczne procesy reorganizacyjne, w wyniku których w 1920 r. wyodrębniono pięć wydziałów:

- Wydział Nauk Politycznych (Dyplomatyczno-Konsularny),
- Wydział Społeczny,
- Wydział Administracji Państwowej i Komunalnej,
- Wydział Finansowo-Ekonomiczny,
- Wydział Publicystyki i Dziennikarstwa.

Każdy z wydziałów podlegał opiece-kontroli ze strony odpowiednich organów administracji państwowej i stowarzyszeń. Wydział Nauk Politycznych w zakresie organizacji kursów dyplomatycznych i konsularnych współpracował z Ministerstwem Spraw Zagranicznych; na Wydziale Społecznym dokształcano urzędników Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej; Wydział Administracji Państwowej i Komunalnej współpracował w podobnym zakresie z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, Wydział Finansowo-Ekonomiczny zaś – z Ministerstwem Przemysłu i Handlu¹⁹. Wydział Publicystyki i Dziennikarstwa, pierwszy tego typu na ziemiach polskich, działający jedynie do roku akademickiego 1922/1923²⁰ – współpracował z polskimi organizacjami dziennikarskimi²¹. W 1921 roku Towarzystwo utrzymujące dotychczas SNP zostało przemianowane na Instytut Społeczny. Na jego czele stanął Adolf Suligowski. Do jego zadań, poza utrzymaniem warszawskiej placówki, należało również finansowanie działającej w latach 1924–1929 filialnej łódzkiej Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych²². Poza tym przy Instytucie Społecznym działał w latach 1929–1939 Instytut Studiów Handlowych i Orientalistycznych – w założeniu uczelnia zawodowa typu wyższego²³.

Od roku akademickiego 1923/1924 organizacja uczelni obejmowała cztery wydziały. Do kolejnych poważnych zmian w działalności warszawskiej SNP doszło w 1928 roku. 11 czerwca 1928 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej MWRiOP) zatwierdziło Statut SNP, co uwieńczyło dziesięcioletnie starania uczelni w tym zakresie. W tym też roku oddano do użytku nowy gmach szkoły przy ulicy Reja. W tym czasie dyplomy uczelni były już uznawane na niektórych uczelniach zagranicznych, co pozwalało

¹⁹ *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie. Rocznik V oraz program nauk na VI rok szkolny 1920/21*, Warszawa 1920, s. 13–14.

²⁰ Tamże, s. 14; *Przyczynki do historii Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie*, s. 62–63.

²¹ *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie. Rocznik V*, s. 14.

²² Tamże, s. 77–78; *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie. Rocznik XII z programem wykładów na XIII rok szkolny 1927/1928*, Warszawa 1928, s. 15.

²³ *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie. Rocznik XXIV oraz program nauk na XXV rok szkolny 1939/40*, Warszawa 1939, s. 17–21.

absolwentom kontynuować studia za granicą. Jednocześnie cały czas trwały zabiegi władz SNP o uzyskanie uprawnień przysługujących pozostałym szkołom wyższym w Polsce. W piśmie do MWRiOP z 20 czerwca 1927 r. reprezentujący uczelnię prezes Rady – Adolf Suligowski, i dyrektor SNP – Edmund Jan Reyman, zwracali się o przyznanie swoim absolwentom prawa do zajmowania przez nich stanowisk służbowych pierwszej kategorii w służbie państwowej. Wskazywano przy tym, że część uczelni zagranicznych figurujących w wykazie ministerstwa ma podobny do SNP dwuletni system kształcenia²⁴. Starania te w 1928 roku zakończyły się połowicznym sukcesem: absolwenci SNP uzyskali prawo do obejmowania postulowanych stanowisk urzędniczych, ale uczelni nie przyznano uprawnień szkoły wyższej²⁵.

SNP rozwijała liczne inicjatywy wydawnicze. Pierwszą były „Prace Społeczne i Polityczne”, w ramach których od początku lat dwudziestych publikowano prace i podręczniki akademickie. Z okazji 20-lecia SNP wspólnie z Instytutem Wydawniczym „Biblioteka Polska” wydawano „Encyklopedię Nauk Politycznych”. Redaktorem naczelnym został dr Edmund Jan Reyman, a w skład redakcji wszedł między innymi znakomity historyk Janusz Pajewski²⁶.

W strukturze SNP wyodrębniono trzy instytuty: Prawa Publicznego, Geograficzny, Nauk Gospodarczych, oraz dwa zakłady: Polityki Socjalnej i Historii Politycznej. Do zadań wymienionych jednostek naukowo-dydaktycznych należało: organizowanie konwersatoriów i seminariów dyplomowych, prowadzenie biblioteki specjalistycznej i wydawnictwa oraz nawiązywanie kontaktów z podobnymi ośrodkami w kraju i za granicą²⁷.

Proces kształcenia w SNP miał charakter interdyscyplinarny i dwustopniowy. Trzyletnie studia miały przygotowywać absolwentów do pracy w administracji, dyplomacji, służbie konsularnej, instytucjach finansowych oraz organizacjach społecznych. W skład kanonu obowiązkowego na wszystkich wydziałach w ramach dwóch pierwszych lat studiów wchodziły następujące przedmioty podstawowe: historia polityczna Polski, Europa współczesna, ogólna teoria prawa, prawo i ekonomia polityczna, skarbowość, polityka socjalna oraz geografia ekonomiczna Polski. Poza tym na każdym z wydziałów prowadzono przedmioty stanowiące o jego specyfice. Przykładowo na Wydziale Politycznym wykładano między innymi historię dyplomatyczną i prawo międzynarodowe; na Wydziale Społecznym – politykę agrarną i prawo cywilne, handlowe oraz zasady księgowości; na Wydziale Administracji Państwowej i Komunalnej

²⁴ Tamże, s. 4–6.

²⁵ *Przyczynki do historii Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie*, s. 65.

²⁶ *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie. Rocznik XXIV*, s. 12–13.

²⁷ Tamże, s. 100–101.

prawo administracyjne i cywilne, statystykę oraz organizację samorządów, a na Wydziale Finansowo-Ekonomicznym poza arytmetyką handlową i polityczną odbywały się zajęcia z księgowości oraz zasad prowadzenia korespondencji handlowej. Natomiast na trzecim roku studiów praca ze studentami koncentrowała się na przygotowaniu prac dyplomowych, stąd też przeważały konwersatoria i seminaria oraz specjalistyczne wykłady monograficzne stanowiące uzupełnienie dotychczasowych studiów²⁸. Wśród wykładowców SNP znajdowali się między innymi historycy: Henryk Stanisław Mościcki, Janusz Pajewski, Stanisław Arnold; prawnicy: Wacław Komarnicki, Julian Makowski Edmund Jan Reyman; ekonomiści: Zdzisław Ludkiewicz, Stanisław Zalewski; oraz praktycy i działacze społeczni: Jan Łazowski, Janusz Kwieciński.

Pod koniec lat 30., po długich staraniach, warszawskiej uczelni udało się uzyskać pełnię praw akademickich i ustawą z dnia 29 marca 1937 r. zapowiedziano przekształcenie jej w Akademię Nauk Politycznych²⁹. Zakończeniem tego procesu było wydanie przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Witolda Świętosławskiego rozporządzenia z dnia 28 kwietnia 1939 r., w którym ustalono, że z dniem 1 września 1939 r. wejdą w życie zmiany zapowiedziane ustawą z 1937 roku, a SNP stanie się Akademią³⁰.

Po zakończeniu działań wojennych Akademia wznowiła działalność w październiku 1945 roku. Już w styczniu 1946 roku uczelnię przejęło państwo i poddało ją reorganizacji. Chodziło o nadanie jej charakteru marksistowskiego. Ostatecznie SNP przekształcono w Szkołę Główną Służby Zagranicznej, co w istocie – według jej założycieli – zakończyło 35-letni okres jej istnienia³¹.

Wspomniana już we wstępie powstała w 1911 roku Polska Szkoła Nauk Politycznych przy Uniwersytecie Jagiellońskim (dalej SNP UJ) wznowiła swą działalność w roku 1920 po przerwie spowodowanej działaniami wojennymi³². W odrodzonej Rzeczypospolitej została ona ściśle związana z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, który sprawował pieczę nad jej działalnością. Według statutu, który został zatwierdzony w 1929 r. przez ministra MWRiOP

²⁸ Tamże, s. 80–86.

²⁹ Dz. U. 1939, nr 27, poz. 192, s. 500–501, Ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich.

³⁰ Rozporządzenie MWRiOP. Z dnia 28 kwietnia 1939 o ustaleniu terminu zastosowania ustawy z dnia 15 III 1933 roku o szkołach akademickich do Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie, w: *Szkoła Nauk Politycznych. Rocznik XXIV oraz program nauk na XXV rok szkolny 1939/40*, Warszawa 1939, s. I.

³¹ *Przyczynki do historii Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie*, s. 136–137.

³² B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych UJ*, s. 91–92.

Sławomira Czerwińskiego, SNP UJ stanowiła odrębny oddział w ramach Wydziału Prawa UJ³³.

Na czele SNP UJ od jej powstania w 1911 roku do 1935 roku stał jej założyciel Michał Rostworowski, dziekan i profesor Wydziału Prawa UJ. Po nim funkcję dyrektora szkoły objął profesor Zygmunt Sarna, który sprawował ją do wybuchu wojny³⁴.

Wśród wykładowców krakowskiej uczelni przeważali profesorowie UJ. Poza założycielem do najważniejszych postaci należeli prawnicy: Stanisław Kutrzeba (wykładający zarówno w przedwojennej PSNP, jak i w SNP UJ), Stanisław Estreicher, Konstanty Grzybowski, Kazimierz Władysław Kumaniecki, Maciej Starzewski, Wilhelm Walholz; oraz filozofowie: Roman Dyboski, Józef Feldman i Jerzy Smoleński³⁵. Staraniem Rostworowskiego wykłady gościnne prowadzili również uczeni z zagranicznych uczelni, przede wszystkim francuskich.

Program nauczania w SNP UJ opierał się na trzech specjalnościach, zwanych również kierunkami: politycznym, międzynarodowym i gospodarczym. Ich zaliczenie pozwalało studentom na ukończenie uczelni i uzyskanie dyplomu³⁶.

Podobnie jak warszawska SNP, krakowska uczelnia wznowiła swą działalność po II wojnie światowej. Kierownictwo SNP UJ objął wówczas profesor Ludwik Ehrlich, jeden z twórców działającego przed wojną we Lwowie Studium Dyplomatycznego³⁷. Wykłady rozpoczęły się w listopadzie 1946 roku. Zajęcia dla słuchaczy prowadzone były – jak wskazuje B. Włodarski – do maja 1949 r., mimo iż zapisy na uczelnię w roku akademickim 1948/1949 zostały wstrzymane³⁸.

Uczelnią, która na trwale zapisała się w historii polskich nauk politycznych, była powstała w Wilnie w roku 1930 Szkoła Nauk Politycznych przy założonym w tym samym czasie Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej (IN-BEW). Placówka ta posiada już bogatą bibliografię³⁹, stąd też autor przedstawi jedynie zarys jej działalności.

Pierwsza polska uczelnia sowietologiczna przez pierwsze trzy lata swej działalności nosiła miano Wyższej Szkoły Nauk Politycznych przy Instytucie

³³ Tamże, s. 95.

³⁴ Tamże, s. 116, 123–124.

³⁵ Tamże, s. 130–135.

³⁶ Tamże, s. 182.

³⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna*, s. 127–130.

³⁸ B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych UJ*, s. 355, 367.

³⁹ M. Kornat, *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3, s. 43–89; tenże, *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939*, Kraków 2003; G. Zackiewicz, *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004.

Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej. Od strony naukowej była ściśle związana z Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie (USB). Statut uczelni jasno określał, że podlega ona Instytutowi i jego władzom, które powołują jej dyrektora i zastępcę⁴⁰.

Pierwszym dyrektorem szkoły był późniejszy minister Janusz Jędrzejewicz, a w 1933 roku kierownictwo po nim przejął Władysław Wielhorski. Początkowo zajęcia odbywały się w gmachu wileńskiej Biblioteki Wróblewskich. Trzyletnie studia pozwalały absolwentom uzyskiwać dyplom, który nadawał im prawa równe osobom posiadającym pełne wykształcenie magisterskie bądź inżynierskie⁴¹.

Szkoła Nauk Politycznych przy INBEW posiadała tylko jeden wydział. Podobnie jak w przypadku innych uczelni program nauczania na dwóch pierwszych latach studiów obejmował przedmioty podstawowe, a na trzecim roku – specjalistyczne⁴². Spośród zajęć specjalistycznych należy wymienić wykłady i ćwiczenia z zakresu stosunków ustrojowych, gospodarczych i kulturalnych Związku Sowieckiego (prowadzone między innymi przez Witolda Staniewicza, Witolda Sukiennickiego i Mariana Morelowskiego), monografie państw bałtyckich (Wiesław Wielhorski) i stosunki wyznaniowe, kulturalne, demograficzne i etniczne Ziem Wschodnich (Seweryn Wysłouch i Leon Wasilewski)⁴³.

Wspomnieć również należy o publikacjach Instytutu, między innymi o serii „Biblioteki Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, „Pracach Polskiego Towarzystwa dla Badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu” oraz „Przeglądzie Kwartalnym Gospodarki ZSRR”⁴⁴.

Wśród wykładowców uczelni przeważali profesorowie USB, w tym między innymi: Marian Zdziechowski, Iwo Jaworski, Waclaw Komarnicki, Aleksander Hertz, Czesław Bobrowski, Henryk Łowmiański. Z Instytutem i SNP w pierwszych latach jej działania związany był również Władysław Studnicki, założyciel pierwszej polskiej szkoły nauk politycznych⁴⁵.

Szkoła Nauk Politycznych przy INBEW działała do września 1939 roku; po wybuchu wojny zawiesiła działalność. Ostatecznie w grudniu 1939 r. została

⁴⁰ Statut Szkoły Nauk Politycznych w Wilnie, w: *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie*, Wilno 1938, s. 5–6.

⁴¹ *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie*, s. 3–4.

⁴² Tamże, s. 11–15.

⁴³ Tamże, s. 11–15; *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1935/1936*, Wilno 1935.

⁴⁴ M. Kornat, *Instytut Naukowo-Badawczy...*, wyd. cyt., s. 49–50; G. Zackiewicz, dz. cyt., s. 623–629.

⁴⁵ *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów*; M. Kornat, dz. cyt., s. 46–47.

zamknięta przez władze litewskie⁴⁶. Należy jednak podkreślić, że doświadczenia wileńskiej SNP były przez wielu jej wykładowców kontynuowane na emigracji. W powstałej w 1948 roku w Londynie Szkole Nauk Politycznych i Społecznych wykładali między innymi Jędrzejewicz, Sukiennicki i Wielhorski.

II. Dyskusja nad miejscem i rolą nauk politycznych w Polsce w okresie międzywojennym

Mając na uwadze dotychczasowy stan badań nad historią nauk politycznych, autor postanowił przedstawić nieco pomijaną w dotychczasowej literaturze przedmiotu dyskusję nad miejscem i rolą nauk politycznych w nauczaniu akademickim w odrodzonym państwie polskim.

Pytaniem podstawowym, które należy sobie postawić, aby właściwie zbadać wskazany problem, jest to, czy nauki polityczne były pełnoprawną dyscypliną akademicką w okresie międzywojennym. Niestety, nie można udzielić na to pytanie jednoznacznej odpowiedzi, albowiem w tym czasie trwała dyskusja nad tym, czy nauki o polityce mogą być traktowane jako autonomiczna dyscyplina akademicka. Mimo że nikt nie mówił jeszcze wówczas na polskim gruncie o politologii, to w świetle zachowanych materiałów możemy zauważyć dążenie do wyodrębnienia nauk o polityce jako dyscypliny akademickiej. Nie kwestionowano natomiast akademickiego charakteru pozostałych nauk społecznych, na przykład socjologii, ekonomii, które posiadały głębokie tradycje na gruncie polskim.

Właśnie wśród socjologów, a także prawników należy szukać ojców polskiej politologii; to do ich koncepcji nawiązywano również w międzywojniu. Przywoływany już Gumplowicz wskazywał na niedostateczny rozwój umiejętności polityczno-prawnych na ziemiach polskich w XIX wieku zahamowany przez rozbiory. Punktem odniesienia do ich odrodzenia w przyszłości była dla niego Konstytucja 3 maja. Stąd też pomimo przedstawionych przez siebie wcześniej założeń metodologicznych⁴⁷ odrzucał możliwość kształtowania umiejętności politycznych w oparciu o współczesny mu XIX-wieczny układ stosunków społeczno-politycznych, które jak podkreślał, „nie są polskie, ale [...] niemieckie [i] umiejętność, która by się na tych stosunkach korzeniła, przestałaby być narodowa, a stałaby się niemiecka”⁴⁸. Dlatego też podkreślał, że „umiejętności prawniczo-polityczne [...], jeżeli mają być praktyczne, a przy tym zachować

⁴⁶ Tamże, s. 84, 87–88.

⁴⁷ Ludwik Gumplowicz wskazywał bowiem, że „umiejętności prawniczo-polityczne, jeżeli nie mają być utopiami i mrzonkami, muszą korzenie się w teraźniejszości w stosunkach danych”; zob. L. Gumplowicz, *Słowo o umiejętnościach prawniczo-politycznych*, s. 140.

⁴⁸ Tamże, s. 140.

cechę narodową [...], powinny czerpać z polskiej historii i jej doświadczeń”⁴⁹. Wydaje się również, że jako jeden z pierwszych polskich badaczy Gumplowicz pojmował politykę jako odrębną naukę, z tym jednak założeniem, że miała ona być kształtowana na fundamentach socjologii, a szczególnie „prognozy socjologicznej” najwłaściwiej odzwierciedlającej – w ocenie autora *Filozofii społecznej* – kierunki rozwoju życia tak społecznego, jak i politycznego⁵⁰. Z nieco innej perspektywy o brakach w nauczaniu umiejętności politycznych pisał również w połowie XIX wieku profesor i dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego Franciszek Kasperek. Formację w tym zakresie traktował jako czynnik niezbędny do właściwego zarządzania organizmem państwowym, jednak w przeciwieństwie do Gumplowicza nauki polityczne uznawał za nieodłączną część prawa⁵¹.

Dyskusja nad umiejętnościami politycznymi, rzadziej określanymi mianem nauk, już z perspektywy uwarunkowań zaistniałych w odrodzonej Rzeczypospolitej toczyła się w okresie międzywojennym. Na wstępie trzeba zaznaczyć, że choć istniały przywołane już szkoły nauk politycznych, to w ponad dwudziestu tomach „Nauki Polskiej”, rocznika wydawanego nakładem Kasy im. Mianowskiego, nie znajdziemy artykułu, który byłby im bezpośrednio poświęcony. Wynikało to z faktu, iż zadania i często użyteczne cele nauk politycznych klasyfikowały je w powszechnej ocenie w ramach nauk społecznych, te natomiast – w zależności od klasyfikacji – były łączone z naukami historycznymi lub humanistycznymi. Stąd też ze względu na ściśle praktyczny charakter umiejętności politycznych część polskiego środowiska akademickiego sprzeciwiała się nadaniu im miana nauki.

Podstawą takiego ich postrzegania była klasyfikacja nauk przedstawiona pod koniec lat 20. XX wieku przez Tadeusza Kotarbińskiego w *Elementach teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*⁵². W klasyfikacji tej Kotarbiński wyróżniał nauki matematyczne, przyrodnicze, historyczne – w ramach których wyodrębniał nauki humanistyczne i filozoficzne – oraz umiejętności praktyczne, wśród których wyróżniał dyscypliny krytyczne, normatywne i praktyczne. Do dyscyplin krytycznych zaliczał między innymi estetykę, do normatywnych etykę, do praktycznych te ze specjalności, w których główny nacisk kładzie się na projektowanie. Podział ten wynikał z podkreślanej przez Kotarbińskiego wyraźnej różnicy metodologicznej

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tenże, *Polityka jako socjologia stosowana*, w: *Dwa życia Ludwika Gumplowicza*, s. 278–279.

⁵¹ F. Kasperek, *O nauce umiejętności politycznych*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1876, nr 3, s. 24–25; tamże, nr 8, s. 67.

⁵² T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Lwów 1929, s. 367–371.

[...] pomiędzy umiejętnościami praktycznymi a naukami w znaczeniu specjalności badawczych dążących zasadniczo do wiedzy. [...] W specjalnościach badawczych (jak np. nauki historyczne lub przyrodnicze) dąży się w ostatecznej instancji do urabiania opisów tak, aby były prawdziwe, czyli aby się zgadzały z opisywaną rzeczywistością, dążymy tedy do urobienia zdania, że A jest B, jeżeli rzeczywistość polega na tym, że A jest B, czyli po prostu jeżeli A jest B. – W umiejętnościach praktycznych, przeciwnie dąży się ostatecznie do urabiania rzeczywistości w ten sposób by się zgadzała z projektem, czyli, by A było B, jeżeli zaprojektowało się, że A będzie B. Sprawić, iż rzeczy się mają tak, jak się zaprojektowało – to tyle, co zrealizować projekt czyli urzeczywistnić projekt⁵³.

Wyraźne rozgraniczenie pomiędzy nauką a umiejętnościami praktycznymi znajdowało swe odzwierciedlenie również w klasyfikacji typów społecznych charakterystycznych dla każdej z powyższych sfer aktywności społecznej. Studium tego zagadnienia na łamach „Nauki Polskiej” przedstawił Franciszek Bujak. W swej pracy podkreślał różnice pomiędzy badaczem, którego „dążeniem jest poznanie istoty zjawisk [...], zgłębienie mechanizmów ducha ludzkiego i życia społecznego, a działaczem, który kieruje życiem zbiorowym, tworzy je i organizuje, od najniższych do najwyższych form zrzeszenia społecznego”. Różnica pomiędzy obu typami polegała – zdaniem F. Bujaka – na ilościowym stosunku czynności działania i badania, który wyrażał, określając działacza jako badacza praktycznego, badacza zaś jako działacza teoretycznego. Podkreślał jednocześnie, że o ile częstym zjawiskiem jest przechodzenie badacza w sferę aktywności charakterystycznej dla działacza, o tyle znacznie rzadsze jest zjawisko odwrotne⁵⁴.

Polemikę z powyższymi założeniami podjął w połowie lat 30. działacz społeczny i nauczyciel akademicki – Konstanty Krzeczkowski. W studium pt. „O stanowisko nauk praktycznych” wskazywał już na wstępie, że zarówno zakres, jak i rola nauk praktycznych nie były dotychczas przedmiotem dokładnych dociekań metodologicznych, co nie pozwalało – w jego ocenie – na właściwą ich klasyfikację w hierarchii wiedzy. Przedstawiał również własną, nieco odmienną od Kotarbińskiego, definicję umiejętności, które nazywał naukami praktycznymi. W jego ocenie były to nauki pedagogiczne, medyczne, handlowe, rolnicze i techniczne oraz wszelkiego rodzaju polityki, a także – podobnie jak w cytowanej pracy Kotarbińskiego – estetyka i etyka⁵⁵. Wskazywał, że konsekwencją zaniechań w badaniach metodologicznych nad naukami praktycznymi jest ich łączenie z naukami teoretycznymi właściwymi dla danej gałęzi praktycznej. Powoływał się na przykład socjologii i ekonomii politycznej, do których zali-

⁵³ Tamże, s. 455–456.

⁵⁴ F. Bujak, *Działacz i badacz*, „Nauka Polska” 1929, R. XI, s. 11–12.

⁵⁵ K. Krzeczkowski, *O stanowisko nauk praktycznych*, „Nauka Polska” 1936, R. XXI, s. 45.

czano wyodrębniające się wówczas nauki polityczne, odchodząc jednocześnie od badań nad ich teorią⁵⁶.

Postulatem Krzeczковского było wyraźne wyodrębnienie nauk praktycznych w ramach wspólnej gałęzi nauk o badaniach nad celowym przekształcaniem i tworzeniem nowej rzeczywistości poprzez nadanie im odmiennych nazw świadczących o ich oryginalności. Swą propozycję odnosił do klasyfikacji nauk autorstwa Carla Mengera, który poza naukami teoretycznymi, historycznymi wyróżniał również nauki praktyczne, które nie rozważają zjawisk ani pod kątem teoretycznym, ani historycznym, a których zadaniem jest ustalanie zasad, według których pewne zamierzenia mogą być najbardziej celowo realizowane. Odróżnić nauki praktyczne miała również przyjmowana przez nie teleologiczna metoda badań, co pomimo pewnych różnic miało je zbliżać do nauk teoretycznych, z tą różnicą, że jak podkreślał Krzeczkowski:

Nauki praktyczne, pracujące w tych samych co nauki teoretyczne dziedzinach zajmują się nie rzeczywistością istniejącą, lecz zagadnieniem, jak daną rzeczywistość nagiąć do pewnych wytkniętych celów i zamierzeń, badają działalność ludzką zmierzającą do tego i próbują na tej drodze znaleźć teorię tej działalności⁵⁷.

Wiele miejsca w swych rozważaniach poświęcał Krzeczkowski praktycznym naukom społecznym, których zadaniem miało być badanie i projektowanie zbiorowości ludzkich w zależności od nastawienia, nastrojów, potrzeb i interesów. Ten szeroki zakres aspektów będących przedmiotem praktycznych nauk społecznych wymagał analizy zarówno wszelkich możliwych teorii i ideologii, jak i będących konsekwencją ich zastosowania sposobów rozwiązywania trudności zastanych w opisywanej rzeczywistości. W oparciu o tak badane fakty i uzyskane wyniki miały być dopiero kształtowane przyszłe cele, które jak zauważał sam autor, opierały się jedynie na pewnym prawdopodobieństwie, z jakim zawsze wypowiadamy się o przyszłości.

Konsekwencją tych rozważań było sformułowanie nieco odmiennego od przedstawionego przez Kotarbińskiego twierdzenia opisującego metodologię nauk praktycznych. W przeciwieństwie do autora *Elementów teorii poznania* Krzeczkowski twierdził, że nauki praktyczne dążą nie tyle do bezpośredniego projektowania i tworzenia nowej rzeczywistości, ile do stworzenia jedynie teorii projektowania, która miała mieć zastosowanie w różnych dziedzinach ludzkiej twórczości i pracy. I właśnie to dążenie do stworzenia przez nauki praktyczne własnej teorii miało, w ocenie Krzeczковского, przemawiać za przyznaniem im tytułu nauk zamiast dotychczas stosowanego miana umiejętności⁵⁸.

⁵⁶ Tamże, s. 49–52.

⁵⁷ Tamże, s. 52.

⁵⁸ Tamże, s. 65.

Odrodzenie i byt suwerennego i niepodległego państwa stawiały nowe zadania przed ludźmi nauki i jej instytucjami. Rodziło to naturalne pytania o zakres relacji pomiędzy państwem a środowiskami naukowymi, o zakres ich autonomii, a szczególnie o funkcje nauki w życiu państwowym. Stąd też szczególnie nacisk kładziono na powstanie instytucji naukowo-badawczych, które miały wspierać jej rozwój. Już w 1918 roku w I tomie „Nauki Polskiej” F. Bujak postulował założenie instytucji, której celem miało być obiektywne badanie życia społecznego i gospodarczego. Miała być ona niezależna od tendencji oraz interesów grup społecznych i władzy państwowej⁵⁹. Jednak w kolejnym tomie opracowania Bujak podkreślał, że nowa powojenna rzeczywistość i związki pomiędzy nauką a państwem wynikają przede wszystkim z nowych uwarunkowań historycznych, a wiek XX miał być czasem unaukowienia życia w związku z coraz większym zakresem obowiązków państwa⁶⁰.

Kilkanaście lat później na łamach XI tomu cytowanego rocznika ukazała się praca Wojciecha Przybyłowicza poświęcona relacjom pomiędzy państwem a światem nauki. Autor wskazywał, że umiejętne korzystanie przez państwo z dorobku poszczególnych dyscyplin naukowych jest podstawą jego potęgi oraz fundamentem niepodległości kulturalnej i zdolności do samodzielnego bytu. Traktował więc naukę jako funkcję państwową, której celem jest przygotowanie obywateli do pracy i życia. W ramach tej funkcji ustalać należało zakres wiedzy, której nabycie miało być konieczne do wypełnienia określonych obowiązków. Dlatego też zadaniem państwa miało być badanie potrzeb świata nauki jako odbiorcy nauki oraz zorganizowanie pomocy naukowej do rozwiązywania zagadnień państwowych⁶¹.

Z problemem relacji pomiędzy państwem a nauką wiązała się kwestia utilitaryzmu społecznego nauki, w tym też nauk humanistycznych, o czym pod koniec lat 30. pisał Stanisław Ossowski. Wskazywał on, że po I wojnie światowej wykształciły się w Europie dwa główne stanowiska względem utilitarnego charakteru nauk, przede wszystkim nauk społecznych. Zwolennicy pierwszego stanowiska głosili użyteczność nauki, mając na względzie interesy jakiejś grupy społecznej, drudzy zaś mieli patrzeć na naukę z perspektywy celów ogólnoludzkich. Ossowski pierwszą z postaw nazywał nacjonalistyczną, drugą – humanitarną⁶².

⁵⁹ F. Bujak, *Uwagi o badaniach życia społecznego i gospodarczego*, „Nauka Polska” 1918, R. I, s. 339–341.

⁶⁰ Tenże, *Nauka a społeczeństwo*, „Nauka Polska” 1920, R. III, s. 67–69.

⁶¹ W. Przybyłowicz, *Uwagi o stosunku państwa do nauki*, „Nauka Polska” 1929, R. XI, s. 68–69, 75.

⁶² S. Ossowski, *Nauki humanistyczne a ideologia społeczna*, „Nauka Polska” 1937, R. XXII, s. 10–11.

Oba stanowiska znalazły swoich zwolenników wśród przedstawicieli polskiego życia naukowego w okresie międzywojennym. Wydaje się, że Ossowskiego należy zaliczyć do drugiej ze wspomnianych grup. W swych rozważaniach podkreślał on, w przeciwieństwie do wcześniej przywoływanego Franciszka Bujaka, że szczególnie w naukach społecznych badający bieżący charakter stosunków bardzo cieńka granica dzieli naukowca i działacza. Wynikało to, jego zdaniem, zarówno ze stosowanej przez obu badaczy metody pracy, jak i z przyjmowanej przez nich postawy wobec przedmiotu badań. Stąd też na gruncie badań społecznych rozróżnienie badacza i działacza było, w jego ocenie, niemal niemożliwe, ponieważ zarówno metody badawcze, jak i cele stawiane przez oba typy zasadniczo nie różniły się między sobą. Przyczyn tych zależności Ossowski poszukiwał w ciągłym kontakcie badacza ze źródłem, a zarazem środowiskiem swoich badań, to jest z człowiekiem i społeczeństwem, względem którego niezmiernie trudno zachować osąd obiektywny, a takim powinna się charakteryzować praca badacza⁶³.

Do pierwszej z wymienionych grup autor zalicza natomiast, doskonale rozumiejąc ograniczenia wynikające z przyjętej klasyfikacji, między innymi Jana Karola Kochanowskiego i Kazimierza Dobrowolskiego. Dobrowolski wskazywał, że nowe spojrzenie na miejsce nauk społecznych wynikało z roli, jaką nałożyła na współczesne pokolenia Polaków historia. Podkreślał on, że zadaniem nauk społecznych było nie tylko wypracowanie jasnej postawy filozoficznej i planu działania odpowiadającego wyłącznie polskim interesom i z nich wyrastającego, ale również wyrównanie olbrzymich zaległości powstałych w okresie niewoli⁶⁴. Dobrowolski formułował nieco idealistyczną, centralną ideę Polski, którą widział jako syntezę idei narodowej z ideą społeczną. W ramach tejże idei miało dojść do stworzenia projekcji rzeczywistości wspólnej dla wszystkich grup społecznych i narodowości zamieszkujących Rzeczpospolitą. Dlatego postulował sformułowanie jasnego planu działania w polityce naukowej, opartego na zhierarchizowanym systemie potrzeb Narodu Polskiego, oraz zwiększenie zaangażowania w kierunku praktycznych efektów⁶⁵. Natomiast Jan Kazimierz Kochanowski, autor popularnej w międzywojniu pracy pt. *Polska w świetle psychiki własnej i obcej*⁶⁶, wprowadzał w swych rozważaniach pojęcie nauki narodowej opartej na subiektywizmie narodowym, który miał być pochodną specyficznego dla każdego narodu pojmowania otaczającej go rzeczywistości⁶⁷.

⁶³ Tamże, s. 22–23.

⁶⁴ K. Dobrowolski, *Nauki humanistyczne a potrzeby życiowe narodu. Uwagi zasadnicze*, „Nauka Polska” 1939, R. XXIV, s. 28, 30–31.

⁶⁵ Tamże, s. 31.

⁶⁶ J.K. Kochanowski, *Polska w świetle psychiki własnej i obcej. Rozważania*, Warszawa 1925.

⁶⁷ Tenże, *Kilka słów w sprawie nauki narodowej*, „Nauka Polska” 1919, R. II, s. 445–446.

W pewnym sensie za zakończenie dyskusji nad statusem nauk politycznych wśród gałęzi nauk w II Rzeczypospolitej można uznać przywołaną już decyzję ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z kwietnia 1939 roku o nadaniu warszawskiej Szkole Nauk Politycznych miana Akademii Nauk Politycznych. Akt ten można uznać za część procesu wyodrębniania się nauk politycznych jako samodzielnej dyscypliny wiedzy i nauki. Dalsze prace nad rozwojem nauk politycznych w Polsce w kierunku znanej z zachodu Europy politologii przerwała II wojna światowa.

* * *

Przedstawione rozważania nie wyczerpują oczywiście problemu zasygnalizowanego w temacie. Celem autora było bowiem określenie przestrzeni w zakresie badań nad historią nauk politycznych w Polsce.

Zdaniem autora konieczna jest szersza refleksja nad polskimi naukami politycznymi w I połowie XX wieku zarówno w perspektywie historycznej, jak i metodologicznej. W tym też zakresie przeprowadzono wstępną analizę w niniejszym przyczynku. W perspektywie historycznej nadal brakuje badań nad pomniejszych towarzystwami i ośrodkami nauk politycznych w II Rzeczypospolitej, jak między innymi wspomniana już Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi, działające od 1926 r. warszawskie Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych, lwowski Instytut Prawa Politycznego i Prawa Narodów powstały w roku 1923 czy poznański Instytut Nauk Politycznych założony w 1935 roku. Przedmiotem badań powinna być również recepcja nauk politycznych w mniejszych ośrodkach, jak na przykład: Łowicz, Toruń, Siedlce, Suwałki czy Włocławek, w których oddzielne kursy i wykłady w tym zakresie organizował między innymi warszawski Instytut Społeczny⁶⁸. Nie można pominąć również badań nad rozwojem nauk społecznych na poszczególnych uniwersytetach oraz rozwoju polskich nauk politycznych po II wojnie światowej na emigracji.

W obszarze metodologii polskich nauk politycznych w międzywojniu należałoby przeprowadzić badania porównawcze w zakresie implementacji do ich zadań i celów metod tak nauk historycznych, jak i społecznych, przede wszystkim historii, filozofii i socjologii. Przedmiotem dociekań powinny być również pierwsze próby poszukiwań odrębnych rozwiązań naukowo-badawczych, prowadzone przez ówczesnych prekursorów polskiej politologii, akcentowane między innymi przez cytowanego Krzeczковского, które jednakże przekraczają ramy rozważań podjętych w niniejszym artykule.

⁶⁸ *Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie*, R. XXIV, s. 9–10.

Summary

Some notes on the place and the role of political science in Poland in the interwar period

The first Polish school of political science was created before the First World War in the Polish territory under Austrian rule – in Lviv (1902) and Cracow (1911). Władysław Studnicki and Michał Rostworowski – initiators and founders of both academies as well as sociologist Ludwik Gumplowicz and lawyer Franciszek Kasparek, can be regarded as the fathers of Polish politology.

The next step in the development of political science in Poland was the formation of the School of Political Science on the initiative of Edmund Reyman in 1915 in Warsaw. Then, after the First World War had ended, the School of Political Science in Cracow resumed its activity. Apart from that, the School of Political Science attached to the Scientific Research Institute of Eastern Europe was founded at the beginning of the thirties in Vilnius – the first Polish sovietologist centre.

In the interwar period, political science was treated as practical skills on account of their utilitarian character. Therefore, they were not included in the classifications of fields of sciences of that time in Poland. Social activists and academists such as above mentioned Reyman and Konstanty Krzeczkowski, who claimed that political skills' attempts at the elaboration of their own methodology is the best proof of their scientific character, endeavored to change this state of affairs.

It was not until the mid-thirties when the School of Political Science, the biggest institution of this type in Poland, was transformed into the Academy of Political Science, which can be treated as part of the process of the emergence of political science as a separate branch of science.